

Adéla Gálová¹

János Arany (1817 – 1882) – životopis

János Arany [*János Árany*] je po Sándoru Petőfim [*Šándoru Pétěfim*] považován za jednoho z největších maďarských obrozeneckých básníků. Narodil se v roce 1817 v Nagyszalontě [*Nadšalontě*], která dnes patří k Rumunsku, v chudé rodině s deseti dětmi. Byl jedním z prvních i ve své době uznávaných maďarských autorů, kteří vzešli z chudé vrstvy a nikoli z řad střední či vyšší šlechty. Po základní a střední škole začal studovat na debrecínské akademii. V té době již trval svár maďarského konzervativně-katolického západu, tj. Zadunají, s protestantským, pokrokovým východem, kam patřila i Debrecínská univerzita. Z kruhů debrecínských studentů vzešly celé literární skupiny a hnutí.

Studii později zanechal a nějakou dobu uvažoval o herecké či malířské kariéře, následně přijal zaměstnání zapisovatele, oženil se a myšlenky na umělecké sebeuplatnění se vzdal až do roku 1845, kdy začal tvořit svá první díla (převážně epické básně).

Od té doby psal prakticky nepřetržitě (jeho první slavný epos o maďarském legendárním rytíři Toldim mu získal první cenu v literární soutěži a upoutal na sebe Petőfiho pozornost) s výjimkou nucené přestávky po porážce maďarské revoluce v roce 1848, kdy se musel nějaký čas skrývat. Ačkoli byla pro počáteční období jeho tvorby charakteristická epika, jeho skutečný talent je zřetelný zejména ve tvorbě lyrické, především v desítkách jeho proslulých balad.

Básnický „komický“ epos *Cikáni z Velké Idy* (*A Nagyidai cigányok*) [*A Nadidaj cigáňok*] vznikl v porevolučních letech údajně jako reakce na bolest, kterou coby Maďar prožíval v porevolučním období a jejímž spontánním důsledkem byl tzv. „žalostný smích“. Motiv Aranyova epického příběhu má původ v historické anekdotě ze 16. století, která vypráví o nepočetné maďarské armádě, strážící hrad ve Velké Idě. Vystrašení vojáci se v noci v tajnosti vykradou ve snaze uniknout tak blížící se císařské armádě a opuštěný hrad svěří do rukou místním Cikánům.²

1 Referát o dvou významných básnících 19. století, kteří píšou o Cikánech, přednesla ve školním roce 2002–2003 Adéla Gálová na semináři Hany Šebkové. Seminář se zaměřoval na téma Romů (Cikánů) ve světové literatuře a různá díla (K.H.Máchy, A.S.Puškina, B. Deleanu, M.Cervantese ad.) zpracovávali jednotliví studenti formou referátů.

2 O nelehký úkol konfrontovat historickou anekdotu s historickou skutečností se pokouší Rastislav Pivoň v následujícím článku.

A Nagyidai Cigányok – Cikáni z Velké Idy

Zmíněnou zápletku rozvádí Arany popisem nezřízené veselice, která propuká na hradě poté, co na něm zůstanou Cikáni sami – ještě ten samý večer spořádají všechny zásoby a na oslavu vajdy Csóriho [*Čóriho*] vystřelí všechen střelný prach z děl. Nepřátelský velitel Mihály Puk [*Miháj Puk*] a jeho družina, zneklidnění střelbou z hradu, začnou v tichosti přesouvat svá děla na místo, které na vojenské mapě mylně určí jako kopec a ze kterého se nakonec vyklube močál, v němž se utopí téměř všechna děla. Zatímco se vystrašená armáda dohaduje o pravém viníkovi nastalé situace, oslavami vyčerpaní Cikáni usnou a jejich vajda – který je hlavní postavou básně – se jde do hospody poradit s cikánskou věštkyní. Při jejím zdlouhavém výkladu, a zmožen alkoholem, usne. Zdá se mu dlouhý sen o jeskyni plné zlata, zbraní, koní a všeho, co je potřebné k vítěznému klání. Ve snu se k němu vrátí jeho děti a manželka, kteří kdysi pravděpodobně utonuli v řece. Csóri sní o průběhu celé vítězné bitvy a následném slavnostním založení Země cikánské, sní o paní Dundi, kterou si představuje jako jednoho z hlavních generálů triumfálního boje a s níž se ve snu následně ožení. Ve snu mu jeho mužstvo provolává slávu a on sám se bije až do ranního rozbřesku s Mihályem Pukem, kterému nakonec usekne hlavu. (Vzápětí mu blahosklonně dovolí, aby si ji nasadil zpátky, a propustí jej.)

Zatímco opilý vajda blouzní ve spánku, nepřátelská vojska, která mezitím odhalila bezútesnou situaci na hradě, dorazí až k němu a zajmou vajdu i jeho hlavní muže. Csóri, napůl ještě mimo realitu a opojený předchozím sněním, halasně vyhrožuje a i poté, co zjistí, že všechen střelný prach došel, hrozí alespoň popisem toho, co všechno by nepřátele čekalo v případě, že by byl střelný prach dosud zachován. V průběhu následujícího patetického monologu, ve kterém se Csóri mimo jiné nabídne jako oběť za celý svůj lid, se družina nepřátel svíjí smíchy a jeho vlastní cikánský lid si ťuká na čelo. Velitel Puk zpozorní pouze ve chvíli, kdy mu vajda začne nabízet poklad ze sklepa. Ve sklepě však samozřejmě nic nenajdou a rozčilený velitel vyhání všechny Cikány z hradu pryč.

Epos je rozdělen do čtyř zpěvů, které tvoří čtyři hlavní tematické okruhy – předání hradu a veselice v písni první, strategická chyba Mihálye Puka a vajdovo snění v písni druhé, pomyslná bitva, odehrávající se v Csóriho snu ve třetí části a procitnutí do skutečnosti v písni poslední. Fakt, že se předchozí události odehrávaly pouze ve vajdově snu, vychází najevo až v písni závěrečné.

Epos působí převážně komicky, přesto je v něm neustále patrná přítomnost vážnějších spodních tónů. Týká se to především pasáží, které líčí krvavé bitvy nebo šarvátky mezi Cikány či v řadách nepřátelské strany. Nesmírně výrazná postava vajdy dojíhá svou nestylizovanou naivitou, nádherným dětinským vzdorem a čistě dětským smyslem pro sobecký, ale ne-

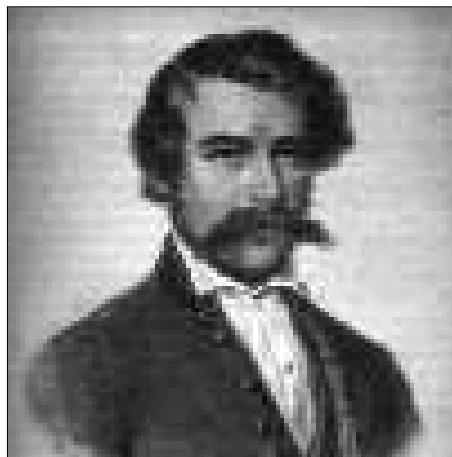
uvěřitelně nefalšovaný a pestrobarevný svět fantazií. Svým marným a vytrvalým bojem se vajda blíží slavnějšímu literárnímu hrdinovi – Donu Quijotovi.

Celkový dojem z básně ještě umocňuje několik lyrických pasáží, plných nádherných a sugestivních, pro Aranyův rukopis typických obrazů a přirovnání, často založených na smyslovém kontrastu, které jsou chvílemi oddechu v jinak velmi svižném tempu eposu.

Na závěr mohu prozradit skutečnost, která českému čtenáři pravděpodobně z textu nevyplyne: jedná se o Aranyův autorský záměr, který způsobil, že epos *A Nagyidai Cigányok* byl velmi negativně přijat. Dílo pochází z roku 1851 – tedy z doby, kdy maďarský lid, poněkud drsně probraný z revolučního opojení, takříkajíc tiše skřípěl zuby, zatímco Bachova vláda obnovovala, ba zpříšňovala staré pořádky monarchie. János Arany, který se vždy poměrně otevřeně prohlašoval za stoupence opatrnějších převratů, než o jaký se pokusil Lajos Kossuth [*Lájos Kosút*] v roce 1848, zamýšlel svou básní vyjádřit mimo jiné právě svůj názor na prudké, nerozmyšlené jednání, ústící mnohdy do situace, jakou zažívaly Uhry v porevolučních letech. Žánr, který pro své záměry zvolil, napovídá, že mu pravděpodobně nešlo o pozdní moralizování, ale spíše o jakýsi dobrosrdečný druh varování, sebeironie a zároveň o pokus zlehčit bolest, kterou sám jakožto vlastenec a obrozenec prožíval.

Do hloubi duše uražené, impulsivní maďarské intelektuální a politické kruhy však pochopily epos jako osobní útok nebo dokonce vlastizradu a jejich kritika provázela Aranye ze všech stran. Postava vajdy Csóriho byla mnohými vnímána jako jednoznačný odkaz ke Kossuthovi, což může a nemusí odpovídat autorovu záměru. Je ale dosti pravděpodobné, že Arany disponoval dostatečným množstvím taktu i empatie, než aby řezal do stále ještě otevřené rány v záležitosti, která i jeho osobně velmi tížila. Nicméně v některých novodobějších maďarských učebnicích literatury se o Csórim coby Kossuthově spodobnění můžeme dočíst i dnes.

Proč si Arany pro nejadekvátnější zastoupení bídné situace Maďarů v revolučních dobách vybral právě romské etnikum je nasnadě – jen těžko by v tehdejších Uhrách hledal nějaký jiný menšinový národ, jehož statut by odpovídal podmínkám, které pro svůj námět hledal. Není dosud zjištěno, zda se Arany mezi Romy přímo pohyboval, nicméně z některých pasáží v básni jednoznačně vyplývá, že musel nutně pobývat delší dobu na místě nebo

| János Arany |

v sousedství oblasti, kde Romové žili, všimnout si jejich jazyka a tradic To je zřejmé zejména z ukázky písně, kterou si Cikáni začnou notovat v poslední části, jsouce obklíčeni nepřá-
teli.

Píseň je v maďarštině, ovšem tu a tam prokládána romskými výrazy. Na samém začátku eposu, kdy nás autor seznamuje s hlavními hrdiny, vypočítává téměř všechna základní tradič-
ní řemesla Romů – korytáři a kováři počínaje, brusiči, měďotepci a samozřejmě hudebníky
konče. Dalším znakem je používání přejatých maďarských slov romského původu. (csóró³,
more⁴ apod.)

Také komično, které chce autor vyvolávat používáním některých klasických, dodnes pře-
trvávajících stereotypů o Romech a jejich „typických“ charakterových vlastnostech (kradou
koně, slepice, jsou šikovní lupiči, líní, mazaní atd.), lze chápat jako ironii a vzhledem k tomu,
že jde vlastně o parafrázi maďarského národa, navíc okořeněnou trefným, ale dobrosrdečným
humorem, není nutné autora apriori podezírat z předpojatosti vůči Romům.

Ba co víc, v eposu narazíme i na místa, kde bychom se spíše mohli domnívat, že autor
romské etnikum přímo oslavuje, že se mu podařilo proniknout či alespoň se přiblížit určité-
mu nadstandardnímu druhu svobody, příznačnému pro život v osadě nebo pod širým ne-
bem. Projevy uznání lze vysledovat například v opakujících se prohlášeních typu „takového
kováře bys jinde nenašel“, v počátečním monologu Csóriho, kde hájí cikánský lid a jeho
„ohnivost“, v postavách moudrých stařešin, v krásném básnickém obraze Toportyánovy
matky s prapůvodním jménem Eva, která porodila svého syna na břehu řeky, a „jeho otcem
byl pravděpodobně některý z dávných pohanských bohů“, nebo v něžném a téměř láskypl-
ném popisu slavnostního večera, kdy se na tancem a vínem znavené Cikány snáší v hvězd-
ném letním údolí spánek – ve starostlivém, laskavém a duchaplném popisu břichatého
a chrápajícího orchestru, dítěte, které usnulo na matčině hrudi, zatímco jej kojila, a všeza-
halující mírné a kolébaté temnoty.

Ukázky z díla Cikáni z *Velké Idy* vybrala a překlad ve volném verši pořídila autorka článku.

3 Čoro je chudý, ubohý i ve smyslu duševně nebo morálně.

4 Typické, dodnes užívané oslovení pro muže stejného věku a stejného společenského postavení jako má
oslovující, dostalo se jako slangový výraz i do některých okolních majoritních jazyků (slovenštiny, maďar-
štiny) jako synonymum pro označení „cikána“.

Zpěv první:

Semknutá obrana hradu/Vajdův úžasný plán/
Cikánské shromáždění/válečná rebelie/
mazaný Csóri/další starosti hrdinů/
to vše hezky popořádku/popsáno je v prvním zpěvu.

Na jednom konci strážil Velkou Idu Perényi,
na hradě hlídkoval zasloužilý setník Márton Gerendi,
šarží setník, ale spíš by měl být kaprálem
vzhledem k tomu, že má pod sebou jen hrstku mužů.

Když ovšem nebudeme počítat mezi muže
tu cikánskou chášku, co je doplňuje.
Proč bychom ji nezapočítali a neuznali?
Ostatně kdo až dosud strážil hrad, když ne ona?
Sedmnáctý den je nepřátelé drtí,
marně se vzteky koušou do jazyka
a mohli by se do něj kousat třeba do soudného dne,
kdyby nehrozilo, že jim do úterý dojdou zásoby.

Moudrý Gerendi zpozoroval situaci už v sobotu,
přestože nebyl bůhvíjaký věštec.
Povolal k sobě cikánského vajdu,
nejprve hrubě zkritizoval jeho rasu.

Poté k němu promluvil důvěrným tónem:
„Moudrý stařešino, urozený reku, velký muži,
víš dobře, že veškeré starosti na tomto hradu
nesu na svých unavených bedrech já sám.
Čeho je moc, toho je příliš, už toho mám právě dost.
Dva osli se snáze podělí o náklad
a ne nadarmo se říká, že víc hlav víc ví
Právě proto přenechávám půlku těch starostí tobě.“

Tak promluvil Gerendi. Starý dobrý vajda
myslel si nejprve, že si jej dobírá.
Ale když přebíral funkci velitele,
zamžoural přimhouřeným okem a zasalutoval.

Všech devět vrstev kůže se mu samou radostí vypnulo,
přetékal blahem nad obrovským uznáním,
nadouval se mu jeho sumčí knír
a jenom nepatrná lstivost mu hrála v koutku úst.

A takto odpověděl: „Můj udatný kapitáne!
Není to zcela pravda, že cikánský lid je vždycky poslední:
je v nich oheň, pane, jenom vzplanout.
A co se týče mě – já už se vůdcem narodil!

Stačí jenom vzkázat pro pana Mihálye Puka.
Hořce bude litovat, jak sem jednou zavítá!
Jdi s klidem v srdci, příteli, vítězná armáda je na svém místě,
jen klidně běž, chlapče, táta ti to tu pohlídá.

A tady přichází Csimaz, jehož kdysi načapali při krádeži koně.
„Já nekradl“, říká na to, „prosím poníženě,
ten kůň ležel na úzké stezce, kudy jsem procházel –
Joj! Kdo kdy viděl takovou nehoráznost!
Chtěl jsem ho obejít – kopal, a ve předu zase kousal,
Přeskočit ho bylo snazší a taky rychlejší.
Jak jsem skákal, zved’ se, padl jsem mu na hřbet...
Ještě že jste ho chytli, pánbu vám to zaplatí!“

„Pánové i mládenci“, započal svou řeč,
„vyvolení cikánští muži, jinoši!
A vůbec všichni, kdo tu jste, celá rodina,
to, proč jsme se sešli, je věc závažná.

Nejprve slyšte (ale jenom mezi námi), zprávu,
že Maďaři dnes večer uprchli z hradu.
Žádná škoda! Spíše štěstí, hned vám povím proč.
Jenom se mnou mějte ještě chvilku strpení.

Starý a slavný je náš národ cikánský.
Jeho původ zasahuje až do temnot prasněta.
Říká se, že prvním vajdou byl faraón,
Ale dodnes se vědci na toto téma přou.

Ale ať už jsme přišli odkudkoli,
ať jsme třeba spadli na zem přímo z nebes,
jedno je jisté – náš lid má mnohé zásluhy.
To jen závist neumírá, ať ji vezme čert!

Rozliční zákonodárci, dokonce i soudci ze vsi,
naše svobody těžce okleštili.
A i hradní župa naši rasu vyčlenila z té svojí
a jako nějaký plevel nás vysázela za vesnici.

Zdalipak to dopustíme, krvi má, můj lide,
aby zvítězili tihle barbaři?
Aby naši rasu smetli ze zemského povrchu?
Naši temnou kůži, naše černé vlasy?

Zdali se nám kdo může rovnat hrdinstvím?
Mít tak alespoň jednou možnost to dokázat!
Musím ale zmínit i velké prokletí naší rasy,
že vzájemná domluva není její silnou stránkou.

Držme spolu, lidé! Ted' anebo nikdy!
Doba je příznivá, prospěch národa nám velí!
A když nám tenhle hrad spadl jako z nebe,
ať od této chvíle hrad Csóriův nese jméno.

Zpěv druhý:

Vzhůru trubky, píšťaly, bubny!/ O velkých věcech chystám se vyprávět!/
O dunění kanónů/ O rachotu pušek/
O jedu válečných bojů/ O konci té slavné bitvy/
Nad jejíž podivuhodností/ Kdekdo se právem pozastavuje.

Zpěv třetí:

Ptáš se, co v něm bude?/ Velitel Puk se zarazí/
Ukuje nový plán/ Ale pak mu sklapne/
Vajda zase bdí/ A spřádá myšlenky v noci/
A potká ho velké štěstí/ poklad Dáriův.

Přikradl se sladký Sen, potichouнку, po špičkách,
aby snáze ukořistil oslavující.
Nejdřív ukolébal mrňousky,
potom i důstojné bělovlasé starce.

Jednomu miminku kdesi v matčině klíně
vyprostil její prs z pusinky
a jeho umouněnou tvářičku pocákal mlíčkem
jako sníh, který se snáší nocí na okrovou půdu.

Dalšímu zas pleška svésila se dolů
jako když panímáma dává udit tlačenku,
jinému, co zrovna dával si do nosu,
nechal i ve spánku sousto v puse.

Slovutnému Diridongovi vyrazil z rukou
plnou sklenici, z níž zůstalo jen ucho.
Ten pak sám svalil se na zem a nosem
odfukoval prach jako když křupou čížmy.

Dlouhého Věšáka, vzhledem k jeho délce,
svinul Sen do klubíčka, jak pásek od kalhot.
Degesze naopak vypnul do mostu
a vdechnul do něj duši chrochtavého vepře.

Zpěv čtvrtý:

Už je vidět cikánskou/ zemi široko daleko/
Kterou moudrý Csóri/ s takovou vůlí založil/
Jenže jako mráz/ zaútočí Diridongó/
A jako všechno/ skončí i má kniha.

Joj, ty lstivá armádo, už jsem prokoukl tvé úmysly!
Jen kdybychom měli střelný prach, trpce bys litovala.
Postříleli bychom vás až do posledního človíčka.
Ani k šibenici byste se nedoplazili!

I ostatní cikáni se nechávají strhnout:
Děkujte bohu, křičí, že nám ten prach došel!
Není možné, aby k nepříteli ten křik nedolehl.
Taky že dolehl, obrací se zpátky.

Žalostně pozorují cikáni holou skutečnost
a dají se do hořkého zpěvu:

Fá ró hesz, Fá ró hesz!
Álé more! Co s námi bude?
Není ti dáno umřít, musíš chcípnout.
Velký proces!
Tvé hrdinství přijde vniveč.
Ühüm! Ühüm! Ühüm!
Štěstěna se na nás dívá zdálky:
Míhály Puk nám setne hlavy,
upeče nás jako kaštany,
jako pečení,

nepolituje ubohého *more*⁵.
Űhüm! Űhüm! Űhüm!
Země cikánská, tady to máš!
Vypadl ti zadek z kalhot,
Háj! Dikhesz, dsalomáz
Ten už nemá kolomaz!
Űhüm! Űhüm! Űhüm!
Jaj, kdo jiný mohl by zapsat tak žalostné noty,
jak oni přesmutně zpívali tu píseň.

Mihály Vörösmarty [*Miháj Veréšmárti*]

Nejvýznamnější maďarský romantický básník se narodil v roce 1800 v Pusztu-Nyéku [*Pusta Ně-ku*] v katolické šlechtické rodině s devíti dětmi. Po vystudování piaristického gymnázia v Pešti jej smrt otce přiměla začít se ohlížet po práci. O pár let později si doplnil vzdělání v Budapešti – dva roky studoval filozofii a poté, co se v roce 1820 přestěhoval s celou rodinou do pusty, dokončil ještě dálkově práva. V těchto letech – 1816–1820 napsal Vörösmarty více veršů, než později v celém svém životě, což bylo částečně zapříčiněno zkušeností první lásky – nešťastně se zamiloval do dívky Adély (maďarsky Etelky), které věnoval velké množství veršů. V roce 1822 odjel do městečka Görbö [*Gérbé*] na právnickou praxi a navázal kontakt s protihabsburským hnutím. Vznikl jeho první významný epos *Útěk Zalánův* (A Zalán futása), který jej proslavil v Uhrách natolik, že se mohl nadále věnovat pouze literatuře. Poklidný život, který se skládal převážně ze psaní revolučních i romantických básní a z příležitostné práce, narušila až v roce 1841 dvacetiletá Laura, životní Vörösmartyho láska, které vděčíme za spoustu milostné poezie, o jejíž kvalitě snad může mimo jiné svědčit fakt, že se Laura za Vörösmartyho provdala.

| Mihály Vörösmarty |

5 viz pozn. č. 2

Koncem čtyřicátých let přestal tvořit a jeho popularitu částečně zastínil Sándor Petöfi. V roce 1848 se ztotožnil se všemi hesly revoluce a podpořil vznikající Batthyányho [Batányiho] vládu, v níž sám získal poslanecký mandát a již následoval do Debrecína i do Aradu. Világosská [Világosská] katastrofa způsobila, že se duševně zhroutil, a musel se několik měsíců ukrývat. Posléze se sám přihlásil u pešské policie, která ho vyslýchala a nakonec propustila. Posledních pět let svého života strávil jako zlomený člověk, k psaní se mu již nedostávalo sil. Rok před svou smrtí napsal svou poslední báseň – *Starý Cikán* (A vén Cigány). Vörösmartyho tvorba je jednoznačně především lyrická, ačkoli jej proslavil epos o „zabírání země“ (Jedná se o období 500 let př.n.l., kdy ugarské kmeny dorazily do Karpatské kotliny; maďarština pro ně má specifický termín „honfoglalás“ a v maďarské poezii je velmi oblíbeným tématem ke zpracování).

Starý cikán – A vén cigány

Poslední dokončená Vörösmartyho báseň se ve své době setkala s naprostým nepochopením jak ze stany čtenářů, tak ze strany soudobé literární kritiky. Všichni do jednoho ji přičítali „chorému mozku umírajícího člověka“ a vyzdvihovali pouze závěrečnou sloku s „optimistickým“ poselstvím (k tomu třeba dodat, že jde o „naděj v beznaději“). Poslední sloka se tehdy dokonce stala oblíbeným recitálem na politických shromážděních té doby. Mohlo by se zdát, že báseň vznikla ve století dvacátém, natolik je moderní nejen myšlenkovým obsahem, ale i svou formou, je plná volných asociací a na svou dobu neobvykle sugestivních obrazů.

Scénu, která se nám prostřednictvím básně odehrává před očima, není třeba maďarskému čtenáři popisovat zasazením do konkrétního prostoru či času. Jen těžko byste totiž našli v celém Maďarsku městečko či vesnici, které by neměly malou hospůdku (či ještě typičtější maďarskou csárdu [čárdu]), ve které po večerech hrává cikánská kapela. Stejně tak každý Maďar ať už z filmu, literatury či vlastní zkušenosti velmi dobře zná atmosféru, jaká může vládnout právě jen na podobném místě, nejlépe nad ránem a ještě lépe poznamenaná větším či menším množstvím alkoholu. Host vinného sklípku – nejčastěji muž a stejně často muž impulzivní, skeptický a se sklony k patetickému jednání – svěruje svůj žal sklence a jeho bolestně rozkošnické soužení podmalovává nenapodobitelná hra cikánského houslisty. Dříve či později nastane chvíle, kdy se v dotyčném muži nahromadí dosud přidušované emoce a rozpláče se, začne tancovat, zpívat, rozbíjet sklenky či recitovat verše. Jak uvádí jedna z učebnic maďarské literatury: „Obraz cikánského hudebníka je maďarskému povědomí velmi dobře znám: je to takový hudebník, který svou hrou dá na chvíli zapomenout na bolest a smutek.“ Stejně tak je každému velmi dobře známá atmosféra – zde opět citace – „radování se, zatímco srdce pláče – ten hořký, nerozveselitelný stav, kterému může ulevit jen opojnost vína a hudby – i když pouze dočasně.“

Hořkost je také hlavním prvkem básně, který se českému překladu bohužel nepodařilo převést v dostatečné míře.

Kdyby měla báseň příběh, byl by velmi prostý: kdosi se užívá bolestí a pochybnostmi ve vinném sklípku a podle toho, či jej emocionální vlny právě vynášejí k euforii nebo k zoufalé letargii, vyzývá cikánského houslistu, aby hrál prudce, zběsile, tichounce – či vůbec. Příčina mužova soužení vychází postupně najevo v jeho zoufalém monologu. Jsou to věci jednak velmi konkrétní – válka, která zuří ve světě –, ve druhém plánu však ještě mnohem hlubší a obecnější a ke konkrétní válce v konkrétním světě vlastně paralelní. Skutečná hořkost, kterou může člověk pocítit, nevyplývá z momentálního nahlédnutí zoufalé situace ve světě, ale z ještě mnohem horšího poznatku, totiž že se stejná situace opakuje stále dokola, či ještě hůře, trvá vlastně odnepaměti. Vyzývá-li nešťastný muž cikánského houslistu, aby hrál jako bouře, až se „zachvěje i morek v kostech“, vyzývá ho tím k tomu, aby svou hrou přehlušil to náhlé prohlédnutí nebo aby hrál s podobnou vervou, s jakou hrdina touží po změně této situace? Interpretací je samozřejmě vícero, ale podstata zůstává stejná: silná, emotivní a povznášející hudba jako obraz rozervané, ale stále ještě živé duše.

Mihály Vörösmarty Starý cikán

Hrej, cikáne! Svou mzdu jsi už propil,
Tak nelenoš tu darmo, nečinně!
Bídu třít a starostmi se trápit,
ne, naliž, pohár touží po víně!
Lidský život nikdy nebyl jiný,
jednou jásal, jindy děsil stíny,
zahrej, než tě píseň usouží,
než ti prasklý smyčec doslouží!
Smutek srdce dá se vínem zapít.
Hrej, cikáne! Co se budem trápit!

Krev ať v tobě vře jak potok dravý,
ať hlava se ti žárem rozskočí,
zrak ať vzplane jako vlasatice,
struny jako orkán zdivočí!

A nechť jak smršť divá vyvádějí,
zmaří lidskou setbu v slepém rejí.
Zahrej, než tě píseň usouží,
než ti prasklý smyčec doslouží!
Smutek srdce dá se vínem zapít.
Hrej, cikáne! Co se budem trápit!

Uč se písni u bouře a hromu,
co sténají a supí bolestí,
lodi ničí, lámou kmeny stromů,
všem živým tvorům nesou neštěstí.
Krutá válka opět šíří bídu.

Ani boží hrob už nemá klidu.
Zahrej, než tě píseň usouží,
než ti prasklý smyčec doslouží!
Smutek srdce dá se vínem zapít.
Hrej, cikáne! Co se budem trápit!

Čí to slyším přidušené vzdechy,
Co v hořkém pláči tolik naříká,
kdo klne k nebi stále bez útěchy,
jak pekelník se zlobou zalyká?
padlý anděl, smutná duše z těla,
vojska pobitá či naděj smělá?
Zahrej, než tě píseň usouží,
než ti prasklý smyčec doslouží!
Smutek srdce dá se vínem zapít.
Hrej, cikáne! Co se budem trápit!

V duchu vidím, jak se pustou šátrá
vzpurný člověk v hoři divokém,
slyším hole svist, jež vraždí bratra,
a sirotky, jak pláčou nad hrobem,
slyším mávat mocnou peruť supí,

Prométhea, který v mukách úpí.
Zahrej, než tě píseň usouží,
než ti prasklý smyčec doslouží!
Smutek srdce dá se vínem zapít.
Hrej, cikáne! Co se budem trápit!

Slepá hvězda, země běd a bludů,
ať v bolestech dále kolotá,
od kleteb a hříchů, od přeludů,
než očistí ji bouře života,
než se zjeví archa Noemova,
která v sobě nový život chová,
zahrej, než tě píseň usouží,
než ti prasklý smyčec doslouží!
Smutek srdce dá se vínem zapít.
Hrej, cikáne! Co se budem trápit!

Hrej! A ne, ne! Dopřej strunám klidu!
Však jednou přijde pokoj na zemi,
hněv až pozná svoji holou bídu
a sváry zajdou svými piklemi!
Potom spustíš píseň tolik krásnou,
že i velcí bozi nad ní žasnou.
Potom smyčec stiskneš bez vší tísně,
čelo zjasníš nad zpěvem své písni.
Víno radosti pak budeš pít a pít!
Hrej, cikáne, nač se pořád trápit!

přeložil Libor Štukavec za jazykové spolupráce Richarda Pražáka

*Adéla Gálová
V. ročník ungaristiky
II. ročník romistiky*

Summary

Adéla Gálová: Roma as a Theme in Hungarian 19th Century Poetry

The article concentrates on two of the most famous 19th century Hungarian poets and their two works with Romani theme, an epos *Gypsies from Nagy Ida* (A Nagyidai Cigányok, 1851) by János Arany (1817-1882), and the poem "The Old Gypsy" (A vén Cigán, 1881) by Mihály Vörösmarty (1800-1882).

The epos *Gypsies from Nagy Ida* is inspired by a historical anecdote about the siege of the castle in the town of Nagy Ida in the 16th century, during the (unsuccessful) defense of which local Roma played an important part.

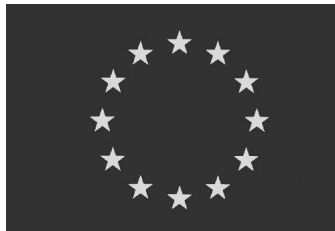
This is the basic story about the siege of the castle, as it is told by Arany: the Hungarian army entrusted with defense flies in fear of the nearing Emperor's army from the castle, leaving the defense in the hands of a group of local Gypsies. The Gypsies celebrate widely in view of their triumph, eating all of their provisions and using all of their gunpowder. At first, the wide celebration causes chaos in the besieging army but soon after the real situation is discovered, the army is consolidated and reaches the castle. The head of the Gypsies, vajda Csóri, who is fast at sleep, dreaming about establishing a Gypsy Land, is taken captive. The whole group is later expelled from the castle.

Written in the time following the unsuccessful Hungarian revolution of 1848, the story of the Gypsy leader Csóri and his group, can be interpreted as an analogy to the unhappy post-revolutionary situation of the Hungarian nation and an expression of the author's certain disagreement with the radicalism of the 1848 revolution, lead by Lajos Kossuth – whose reflection is personified, as some Hungarian literature textbooks argue, in the character of the Gypsy leader Csóri, the main hero of the kindheartedly mocking poem. In his figure, Arany has created a very moving character resembling with his sincerity, naiveté and his vain fight the character of Don Quixote.

It follows from several parts of the poem that Arany viewed Roma with a certain admiration and must have lived for a longer period of time near some Romani settlement, observing their customs, professions and language; almost all of traditional Romani professions are listed in the opening strophes of the epos, introducing the Gypsy characters, and what's more, some Romani words are also used in a song that the Gypsies sing in the last part of the poem.

The plot of the poem "The Old Gypsy" by Mihály Vörösmarty is rather simple: a despaired man is contemplating his anguishes and doubts in a wine cellar and asks an old Gypsy musician to play violin according to his changing mood. The picture of emotive music as a reflection of a disrupted soul, that yet still remains alive, lies at heart of the poem. Both the scene and the atmosphere of the poem are quite familiar, as the author claims, to the Hungarian readers and national cultural sensibility. Quoting from one of the textbooks of Hungarian literature, suggest one of the specific ways in which the image of Roma is incorporated into the general Hungarian awareness: "The image of a Gypsy musician is very familiar to the Hungarian mind: he is such a musician whose art relieves for a while all sorrows and aches". The poem, quite modern as to the form and style for the time in which it was written, was quite negatively received both by the general public as well as by the critics, except for the last, optimistic strophe, that became very popular at political gatherings of the time.

Hana Sadílková

Romano džaniben – jevend 2004
Sborník romistických studií

Vydává Společnost přátel časopisu Romano džaniben
Ondříčkova 33, 130 00 Praha 3
e-mail: dzaniben@email.cz (redakce, distribuce), www.dzaniben.cz
bankovní spojení: 161582339/0300

Šéfredaktorka: Milena Hübschmannová
Výkonné redaktorky: Lada Viková a Helena Sadílková
Technický redaktor: Peter Wagner
Grafická úprava: Juraj Horváth
Sazba: Petr Teichmann
Tisk: PBtisk, Příbram

Produkcí zajišťuje nakladatelství G plus G, s.r.o.,
Plavecká 14, 128 00 Praha 2
tel: 222 588 001, e-mail: gplusg@gplusg.cz, www.gplusg.cz
Náklad: 700 ks
Doporučená cena: 140 Kč
Roční předplatné: 280 Kč (včetně poštovného a balného)

ISSN 1210-8545

Nevyžádané rukopisy a fotografie se nevracejí. Obsah zveřejněných polemických článků nemusí být totožný se stanoviskem redakce. Podávání novinových zásilek povoleno Ředitelstvím pošt Praha č.j. NP 1360/1994 ze dne 24.6.1994.

Tento dokument byl vytvořen za finančního přispění Evropského společenství. Názory zde prezentované vyjadřují postoje Romano džaniben, a proto nemohou být v žádném případě považovány za oficiální postoj Evropského společenství.

**Toto číslo vyšlo díky finanční podpoře Ministerstva kultury ČR
Projekt byl podpořen z prostředků Nadačního fondu obětí holocaustu.**